

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОТЕНЦІАЛУ ІНТЕГРОВАНОГО ПРЕДМЕТНОГО ПІДХОДУ (3-4 КЛАСИ)**Бобрицька В. І.,**

професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, доктор педагогічних наук, професор.

Добробабенко А. І.,

студентка групи 15 ЗПМГБ спеціальності «Початкова освіта» факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

У статті проаналізовано актуальні теоретичні й прикладні аспекти формування громадянських та соціальних компетентностей в учнів початкових класів за допомогою використання потенціалу інтегрованого предметного підходу; представлено результати емпіричного дослідження, яке було здійснено під час виробничої науково-педагогічної практики на базі педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова у 20121-2022 н.р.

Ключові слова: громадянське виховання, соціальна компетентність, самосвідомість, предметний підхід.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Сучасна освіта переживає суттєві зміни, які пов'язані з організаційно-управлінською, правовою та економічною модернізаціями – і все це призводить до посилення значення виховного потенціалу освітнього процесу у закладах шкільної, зокрема початкової, освіти. Так, наразі значна увага надається вивченню питань формування соціальної та громадянської компетентностей в учнів початкових класів.

На нашу думку, громадянська та соціальна компетентність молодших школярів – це вимога часу. Найповніше формування соціальної та громадянської компетентності відбувається на основі використання інтегрованого предметного потенціалу, що дає змогу школярам відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатними та захищеними у своїй державі, а також виховує конкурентоспроможну особистість, компетентну у розв'язанні життєвих, професійних проблем та готової до виконання громадянських обов'язків, відповідальної за власне благополуччя і розвиток своєї країни.

Аналіз наукових досліджень. Питання формування громадянської компетенції

розглядали такі науковці: Л. Аманбаєва, І. Бех, А. Мудрик, Є. Ямбург та інші. Також значну увагу приділяли вивченню питань закономірностей процесу формування громадянської свідомості О. Дубасенюк, І. Льїнський, І. Кон, І. Мар'єнко, В. Плахтєєва. Відзначимо, що В. Бобрицькою здійснено низку напрацювань, які присвячено проблемам формування сучасної освітньої політики з урахуванням запитів громадянського суспільства [1; 3; 4; 5; 16], обґрунтування цінностей громадянського виховання в контексті цінностей та ідеалів освіти України [2; 6; 7; 8].

Одним із головних завдань сучасної освіти в Україні, на думку О. Пометун, є створення умов для формування особистості, для якої демократичне громадянське суспільство є осередком для розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих і суспільних інтересів [13, с. 4]. Вітчизняні дослідники І. Іванюк, О. Овчарук, А. Терещенко відзначають, що посилення інтересу до громадянської освіти в Україні тісно пов'язане із суспільними процесами: зміни на геополітичній мапі світу; відродження демократій; встановлення нових, демократичних урядів і політик; зміни у суспільній свідомості; виокремлення загальнолюдських демократичних цінностей; реформи у суспільному, економічному, політичному житті; реформи в освітніх системах тощо [15].

Метою статті є розкриття актуальних питань формування громадянської та соціальної компетентностей в учнів початкових класів з використанням потенціалу інтегрованого предметного підходу.

Виклад основного матеріалу. Новий Стандарт початкової освіти передбачає формування в учнів таких ключових компетентностей як загальнокультурна, інформаційна, комунікативна, соціальна, здоров'язберігаюча, навчальна, громадянська [14]. Найменш дослідженими серед них, на нашу думку, є соціальна та громадянська компетентності. Варто відзначити, що ці дві компетентності є досить важливими як для особистості, так і молодого покоління загалом, оскільки саме вони сприяють формуванню в особистості знань, умінь, ціннісних та поведінкових орієнтацій, необхідних для комфортної та успішної взаємодії у суспільстві, а також виховують любов та повагу до своєї країни. Соціальну компетентність молодших школярів слід розрізняти за такими показниками: вміння приймати соціальні правила і норми, знаходити правильні орієнтири для побудови своєї соціальної поведінки; здатність демонструвати гнучкість у оцінці подій, прилаштовуватися до вимог суспільства, вміння висловлювати власну думку; здатність до відповідальної поведінки;

виявлення емпатії тощо [9]. З огляду на це вважаємо, що використання різних видів діяльності в освітньому процесі та позакласній роботі сприятиме ефективному формуванню соціальної та громадянської компетентності молодших школярів.

Варто зазначити, що досить потужні можливості здійснення завдань громадянської та соціальної компетентності містяться у навчальних програмах з таких предметів як: «Читання», «Я і Україна», «Літературне читання», «Основи здоров'я», «Я у світі», а також у їх інтеграції між собою. З метою формування громадянської та соціальної компетентності рекомендуємо включати у освітній процес уроки-свята, уроки-зустрічі, уроки-екскурсії, проведення інтегрованих занять тощо. Важливим моментом є те, що в своїй діяльності вчитель має використовувати традиційні та інтерактивні методи навчання на основі предметного підходу [11].

Вважаємо, що з метою формування громадянської та соціальної компетентностей в молодших школярів варто використовувати потенціал предметного підходу, розширити тематику уроків навчальних дисциплін та працювати у освітньому векторі «вчитель – діти – батьки». Підставою для вищевикладеного умовиводу стали результати емпіричного дослідження, яке було здійснено під час виробничої науково-педагогічної практики на базі педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. До дослідження було залучено 22 студента заочної форми навчання, які навчалися на другому (магістерському) рівні вищої освіти за спеціальністю «Початкова освіта». В ході проведення емпіричного дослідження ми отримали такі дані: лише 72,73% опитаних визначили, що питання формування соціальної та громадянської компетентностей учнів початкових класів на основі інтегрованого предметного підходу є важливим та потребує більш детального вивчення з метою виховання конкурентоспроможної особистості. На запитання: «Які труднощі виникають у вчителя початкових класів під час формування громадянської та соціальної компетентності в учнів початкових класів?» 17 осіб (77,27 % опитаних) відповіли, що вчителі стикаються із незацікавленістю дітей та батьків в цьому питанні. Серед пропозицій, які пропонували на розгляд учасники опитування були такі: «доцільно створити таку систему роботи з формування громадянської та соціальної компетентностей, що буде сприяти активній участі та розумінню дітей важливості даного питання»; «використовувати засоби театралізації та інноваційні технології»; «здійснювати інформаційну й методичну роботу з усіма батьками щодо важливості формування у дітей соціальної та громадянської

компетентності як в школі, так і вдома»; «залучати батьків до активної співпраці та участі у питаннях формування громадянської та соціальної позиції»; «використовувати потенціал інтегрованого предметного підходу у процесі формування громадянської та соціальної компетентностей учнів початкових класів». Практично всі опитані (95,45 %) погодилися з твердженням, що робота з формування соціальної та громадянської компетентностей учнів початкових класів має здійснюватися у освітньому трикутнику «вчитель – діти – батьки» та на основі інтегрованого предметного підходу.

З огляду на важливість удосконалення підходів до процесу формування соціальної та громадянської компетентностей з використанням потенціалу інтегрованого компетентнісного підходу визначено такі завдання: 1) спрямованість на реалізацію принципу особистісно-якісного підходу в освітній процес початкової загальної освіти; 2) використання потенціалу програми навчальних дисциплін, зміст яких пов'язаний з відносинами людини й суспільства, підкреслення цього аспекту при викладанні предметів «Читання», «Я і Україна», «Літературне читання», «Основи здоров'я» та «Я у світі»; 3) включення в навчальний процес різноманітних форм роботи з учнями початкових класів за умови насичення цих форм роботи цікавими завданнями, поглиблення проблемних питань та залучення учнів до їх розв'язання; 4) необхідність включення в систему виховної роботи заходів, тематика яких пов'язана з принципами побудови демократичного суспільства, його правовими основами, роллю закону в державі та в житті людини; 5) підвищення рівня ознайомлення учнів початкових класів зі змістом громадянських якостей, що описують відносини людини із суспільством, формування потреби особистості у виявленні сутності цих відносин; 6) проведення інтегрованих уроків з акцентом на соціальну та громадянську позиції; 7) використання інтерактивних та інноваційних технологій, з метою підвищення пізнавального інтересу учнів та підвищення рівня зацікавленості в питанні [10].

Висновки. Узагальнення інформаційних джерел з питань формування громадянської та особистісної компетентності молодших школярів та даних емпіричного дослідження дало змогу виокремити актуальні проблеми підготовки вчителя початкових класів до процесу формування громадянської та соціальної компетентності в молодших школярів шляхом використання інтегрованого потенціалу предметного підходу. Вважаємо, що особливості розвитку сучасної системи освіти та суспільства загалом, обумовлюється тим, що громадянська та соціальна

компетентність є необхідною складовою розвитку як особистості, так і держави. Формування зазначених компетентностей на основі предметного підходу має відбуватися на підставі сучасних освітніх програм з розширення тем та заходів, що сприятимуть формуванню соціальної та громадянської компетентності. Педагог має активно працювати в напрямі того, щоб діти стали активними та ініціативними, а також розуміли, що цей процес є необхідним та важливим як для них самих, так і для держави. Зазначимо, що до такого роду занять варто залучати і батьків, оскільки в цьому процесі ми маємо налаштувати батьків на плідну співпрацю та діяльність. Переконані в тому, що досить важливим моментом формування громадянської та соціальної компетентності в учнів початкових класів з використанням предметного підходу є не лише розширення освітніх програм, тематики занять та їх інтеграція, а й активна робота в трикутнику «вчитель – діти – батьки».

Перспектива подальших досліджень. Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що виховання громадянської та соціальної компетентності молодших школярів – одна з умов підготовки покоління людей, здатних відродити суспільство і духовність нації, розвинути ідею державності, звернену до людини. Перспективу дослідження вбачаємо в тому, що в подальшому можна створити ефективну освітню програму формування громадянської та соціальної компетентності молодших школярів з використанням потенціалу інтегрованого предметного підходу, що сприятиме розвитку гармонійної особистості з високою громадянською самосвідомістю.

Джерела:

1. Бобрицька В.І. Аксіологічний дискурс ідеї педагогічної освіти в контексті запитів об'єднаної Європи. Освітня політика : філософія, методологія, практика. Тематичний випуск: збірник наукових статей. К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. С. 156-160.
2. Бобрицька В.І. Освітня політика у громадянському вихованні педагогічної еліти. Методологія неперервної освіти та наукового дослідження : монографія; за ред. Н.М. Рідей, Е.В. Лузік. Київ: ТОВ ЦП «Компринт», 2020. С. 387-424.
3. Бобрицька В. І. Професійна підготовка майбутнього вчителя в реаліях процесу реформування вищої освіти. Наук. записки: НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2005. № 59. С. 14 -24.
4. Бобрицька В.І. Професійна підготовка магістрів у галузі освіти в Україні: сучасні виклики, проблеми, знахідки. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр. К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2017. Вип. 1(10). С 20-23.
5. Бобрицька В.І. Особливості професійної підготовки майбутніх магістрів освітніх/педагогічних наук у закладах вищої освіти України. Гілея: науковий вісник. Спецвипуск «Молода наука-2020: соціально-педагогічні розвідки»: зб. матер. та доповідей II Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (23 квітня 2021 року, м. Київ). К.: Видавництво «Гілея». 2021. С.25-26.
6. Бобрицька В.І. Освітня політика в умовах формування громадянського суспільства. Восьмі юридичні читання. Правові проблеми взаємодії влади і громадянського суспільства: зб. матеріалів міжнарод. наук. конф. (м. Київ, 10–11 жовтня 2012 р.). Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. С. 227-230.
7. Бобрицька В.І. Планування й упровадження освітньої політики в Україні на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства. Матер. III Міжнародн. наук.-практ. конф. «Концептуальні, методологічні та практичні проблеми соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики», 24 квітня 2019 року, НПУ імені М.П. Драгоманова, м. Київ. С. 24-28.
8. Бобрицька В.І. Феномен громадянської освіти у філософському, соціальному й освітньому контекстах. Освітній дискурс. Випуск 11(3). Київ, Україна, 2019. Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. С. 7-19. DOI: 10.33930/ed.2019.5007.11(3)-1.
9. Данилейко С.І. Шляхи формування соціальної компетентності учнів початкової школи. Матеріали наукової конференції «Соціум. Наука. Культура». URL: <http://intkonf.org/danileyko-si-shlyahi-formuvannya-sotsialnoyi-kompetentnosti-uchniv-pochatkovoyi-shkoli/>
10. Ніколаєску О.І. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: науково – методичний посібник. Черкаси: ОІПОП, 2014. С. 76
11. Овчарук О.В. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи; під заг. ред. О.В.Овчарук. К.: К.І.С., 2004. С. 112.
12. Овчарук О. В. Характеристики освіти для демократичного громадянства: європейський контекст. Постметодика. 2013 (3). URL: <http://lib.iitta.gov.ua/1103/?refresh>.
13. Пометун О. Формування громадянської компетентності старшокласників засобами різних предметів. URL: http://www.civiced.org.ua/.../OP_article_UKR.doc.
14. Постанова кабінету міністрів України «Про затвердження змін до Державного стандарту початкової освіти» № 688 від 24.08.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
15. Терещенко А. Б., Овчарук О. В., Іванюк І. В. Сучасний стан громадянської освіти в Україні та європейських країнах: аналітичний звіт. К., 2013. 72 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/844/1/civic_education.pdf.
16. Bobrytska V.I. Modern state policy of Ukraine in the area of higher education: peculiarities

of normative and legal regulation. Materials of X International Scientific-Practical Conference «Modern European Science». Publishing House «Education and Science» s.r.o. 30.06-07.07.2014. P. 60-63.